

УДК 027.625:021.2:[37.035:172.15]

Гордієнко А. І.

генеральний директор
Національної бібліотеки України для дітей

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У БІБЛІОТЕЦІ ДЛЯ ДІТЕЙ: ТРАДИЦІЇ, ДОСВІД ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У даній статті розглянуто проблему формування патріотичних поглядів у громадян та акцентовано увагу на необхідності нових підходів до патріотичного виховання молоді. Висвітлено основні нормативно-правові документи, що визначають напрям виховання патріотизму у молоді. Зроблено акцент на відмінності сутності понять «патріотизм» та «націоналізм» у термінології незалежної України та радянських часів. Підкреслено важливу роль спеціалізованих бібліотек для дітей у вихованні юних патріотів та розглянуто основні заходи, які проводилися дитячими бібліотеками у напрямі національно-патріотичного виховання за останні роки.

Ключові слова: патріотизм, націоналізм, національно-патріотичне виховання, спеціалізовані бібліотеки для дітей.

Тема національно-патріотичного виховання, тема традицій і наступності поколінь не є новою, адже за роки незалежності України створювалися передумови для поновлення змісту та методик виховання з формування громадянської позиції дітей та молоді, а у бібліотеках для дітей виховний процес завжди спрямовувався на визначення гуманістичних цінностей та прищеплення любові до Батьківщини в підростаючого покоління.

Проте сьогодні, у часи, коли історія активно твориться за нашої безпосередньої участі, коли від правильності обраного шляху залежать не тільки долі громадян нашої держави, й визначення пріоритетів у розвитку суспільства, постало питання активізації та якісного оновлення підходів до формування системи цінностей юних громадян, нового розуміння традиційної термінології та впровадження кращого досвіду як національного, так і зарубіжного.

Сутність поняття «патріотизм», здавалося б, зрозуміла кожному. Це любов до Батьківщини, відданість своєму народові та гордість за його досягнення. Але міра сприйняття цієї любові та ступінь віддачі залишаються надто різними й донині. Це зумовлено як історичними подіями, через які пролягала доля нашої держави, так і «ідеологічними емоціями», що, безумовно, залишають слід у самосприйнятті та самоусвідомленні власного місця у суспільстві різних поколінь наших співвітчизників. Формування патріотичних поглядів за радянських часів домінувало у своєму інтернаціональному початку, де під егідою об'єднання в єдину «радянську націю» національні традиції окремих народів, що входили до складу Радянського Союзу, розглядалися лише як частина єдиного моноліту радянської спільноти. Тому виховання дітей та молоді мало інтернаціонально-патріотичне забарвлення. Зрозуміло, що за таких умов національно-патріотичне виховання не мало жодного шансу на існування.

За роки незалежності нашої країни ситуація змінилася. Ми почали шанувати рідне коріння, національні традиції та духовні цінності. Протягом останніх десятиліть державою розроблено низку концепцій, що мали сприяти підвищенню рівня національного самоусвідомлення юних громадян у патріотичному векторі. Це Концепція національної системи виховання (1996 р.), Концепція національно-патріотичного виховання (2009 р.), Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012 р.) та Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 рр. Але жодна з цих концепцій не стала рушійною силою для зміни напрямів виховання на державному рівні. Навіть більше, визначення патріотизму через призму національного сприйняття й спрямування національно-патріотичного виховання молоді відбувалося вкрай повільно. Зумовлено це складним перехідним періодом ставлення до нашої власної національної самобутності, до «націоналізації» виховних процесів, до усвідомлення такої складової патріотизму, як «націоналізм» – адже тривалий час, знову-таки, не без впливу відлуння радянської ідеології, це поняття сприймалося переважно в негативному розумінні, оскільки визвольний націоналізм народів Радянського Союзу вважався загрозою режиму. З набуттям незалежності в Україні поняття «патріотизм» набуло нового значення, а от все, що прямо чи побічно мало відношення до поняття «націоналізм», усе ще сприймалося, як щось надто радикальне. Безперечно, важливо з'ясувати, який саме зміст ми вкладаємо у поняття «націоналізм» сьогодні. Наведемо, визначення, яке дали українські політологи М. П. Вавринчук та М. В. Яруш: «Націоналізм — це усвідомлення приналежності до нації, свідоме прагнення до вирішення завдань, які стоять перед нацією, сповідування ідей, які є національними; природний закономірний рух на захист і утвердження своєї самобутності...» [1, с. 424]. Одразу стає очевидною нагальність активізування у виховному процесі саме поняття «Національний патріотизм», що визначає ставлення до української нації як до цілісного об'єднання, а не роздробленої сукупності людей. І цілком очевидно, що на часі запровадження оновлених методик національно-патріотичного виховання як однієї з найважливіших складових культурного та громадянського розвитку дітей та молоді на основі національної ідеї, самоусвідомлення себе як частини українського народу, через героїчне минуле рідного краю, через вікову культуру, через подвиги та досягнення земляків. Віримо, що цього разу, зважаючи на сумні передумови новітньої історії, що викликали реальне пробудження громадянської свідомості, усі державні ініціативи, спрямовані на зміни в патріотичному вихованні, справді стануть міцним підґрунтям для формування нового покоління громадян України.

Так, 12 червня 2015 р. Президентом України Петром Порошенком підписано Указ «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [3], метою якого є забезпечення системної взаємодії державних органів із громадськістю в питаннях, пов'язаних із національно-патріотичним вихованням дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність

України, відстоювання демократичного вибору України, консолідації дій державних органів, громадських об'єднань патріотичного спрямування щодо проведення відповідної роботи у дитячому та молодіжному середовищі. 16 червня 2015 р. Міністерством освіти та науки України затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді [2], в основу якої покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації, а також наголошено на особливому значенні ознайомлення підростаючого покоління з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність, зокрема з діяльністю ОУН, УПА, дисидентського руху, студентською Революцією на граніті, Помаранчевою революцією, Революцією Гідності. А 13 жовтня 2015 р. вийшов Указ Президента України № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [4], що визначає механізми системної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у питаннях національно-патріотичного виховання.

Разом із тим, національно-патріотичне виховання пропагує та відшуковує нові, гуманістичні риси, що допомагають відповідати сучасним запитам, не допускаючи жодної агітації щодо переваги своєї нації над іншими, адже патріот завжди поважає і визнає патріотизм і досягнення інших народів, об'єднуючи національні та етнічні групи, що проживають на території України задля процвітання української державності. І важливим підґрунтям для цього є толерантність і, зокрема, здатність бачити в іншій системі цінностей ті позитивні відмінності, що здатні допомогти у розв'язанні загальноукраїнських проблем.

В умовах, що продиктовані нині нелегким часом та неоднозначними обставинами мають приділяти увагу таким завданням національно-патріотичного виховання:

- утвердження в свідомості та почуттях юних громадян патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання шанобливого ставлення до Конституції України та державної символіки;
- орієнтація на військово-патріотичне виховання дітей та підлітків;
- сприяння в усвідомленні молодим поколінням зв'язку між індивідуальною свободою, правами та патріотичною свідомістю;
- формування толерантного ставлення до інших культур і традицій [2, с. 11].

Разом з тим, основним важелем виховання патріотизму в дітей та молоді є усвідомлення гордості за свою Батьківщину, – а пишатися нам є чим! Родючі землі, талановиті люди, народні звичаї та промисли, що стали складовою унікального явища – української культури.

Нині наше покоління вперше зіткнулося з реальною війною. Це істотно впливає на сприйняття дійсності та сприйняття себе як патріота нашими співвітчизниками, оскільки окрім «теоретичної» любові до рідної країни перед громадянами України постало питання реальної готовності пожертвувати власним життям заради Батьківщини. І сьогодні це питання зовсім не риторичне. Події, що тривають на Сході нашої країни, змушують більш зважено та відповідально ставитися до військово-патріотичного виховання дітей, адже саме військово-патріотична складова обумовлює формування в підростаючого покоління прагнення до захисту своєї Батьківщини та свідомого бажання опанувати військові професії. За Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді Міністерства освіти і науки України зміст військово-патріотичного виховання, що визначається національними інтересами України, покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. А тому необхідно підвищувати престиж військової служби в очах юних громадян та культивувати ставлення до солдата як до захисника Вітчизни. Така робота має проводитися спільно та всебічно дитячими закладами і громадськими організаціями, і тим важливішим та дієвішим засобом професійного впливу на формування ціннісних пріоритетів дітей постають нині спеціалізовані бібліотеки для дітей. Оскільки саме бібліотекарі-професіонали ненав'язливо, але переконливо, переймаючи щоденну виховну естафету від батьків, вихователів і вчителів, сприяють чіткому усвідомленню громадянської позиції користувачів-дітей через методичні напрацювання, що застосовуються у бібліотечних заходах, серед яких різноманітні творчі конкурси, родинні свята, уроки мужності та шанування героїв-земляків. Будь-яка інформація, будь-який фактаж, особливо історичний, найкраще засвоюється та запам'ятовується тоді, коли його відчують крізь власні емоції. Саме тому серед конкурсів воєнно-патріотичної тематики популярністю користуються ті їх різновиди, що допомагають учасникам творчо розкритися, виявити свій талант художника й артиста, певною мірою пережити події та явища далекої й болісної епохи. З цією метою бібліотеками для дітей проводяться численні заходи патріотичного спрямування як на регіональному, так і на місцевому рівнях.

Так, на виконання Указу Президента України від 24.03.2015 р. № 169/2015 «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» Національною бібліотекою України для дітей спільно з Українською асоціацією працівників бібліотек для дітей під патронатом Міністерства культури України та за підтримки Державної служби України у справах ветеранів та учасників АТО, Української спілки ветеранів Афганістану, Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» з метою формування в підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, виховання шанобливого ставлення до пам'яті про Перемогу і ветеранів Другої світової війни, збереження та усвідомлення знань про історію свого роду, своїх предків, виховання на цій основі поваги до старших поколінь та їхнього вкладу у відстоювання незалежності України проведено сімейний конкурс «Книга пам'яті мого роду». У конкурсі брали

участь діти з усіх областей України, разом із батьками готуючи книгу пам'яті свого роду, у якій розповідали про представників родини, що брали участь у Другій світовій війні – на фронті, у тилу, партизанських загонах, підпіллі або були вивезені до Німеччини. Роботи, що надійшли до Національної бібліотеки України для дітей, вражають – це не просто гарно оформлені рукотворні книжки, а художні витвори, живі спогади, це ще одне підтвердження тому, що героїчне минуле житиме доти, доки житиме пам'ять про подвиги. А пам'ять жива! І діти, що разом із батьками займалися пошуковими роботами, нотували родинні спогади та збирали військові листівки, доторкнулися до історії, відчули подих героїчного минулого країни, однією з сторінок якого є трагічна та славетна участь українського народу у Другій світовій війні.

Цього року Національною бібліотекою України для дітей до 25-річчя Незалежності України спільно з фондом Миколи Томенка «Рідна країна» з метою формування в майбутнього покоління високої громадянської свідомості та сприяння національно-патріотичному розвитку особистості, проведено Всеукраїнський конкурс дитячої творчості «Мрії про Україну: дитячий погляд», основним завданням якого було утвердження у свідомості юних громадян патріотичних цінностей, переконань і поваги до своєї країни, українського народу, його культури, звичаїв і традицій. У конкурсі, що проходив у трьох номінаціях: «кращий прозовий твір», «кращий поетичний твір» та «кращий малюнок» взяли участь понад 3 тис. дітей-учасників, що представили на розгляд журі чудові роботи, пронизані справжньою щирою любов'ю до рідної землі.

Чимало уваги приділяють вихованню патріотів у спеціалізованих бібліотеках для дітей в усіх куточках нашої країни. Це регіональні та обласні акції і конкурси та заходи, що проводяться спеціалізованими бібліотеками для дітей у невеликих містах і селах. Так, Херсонською ОБД ім. Дніпрові Чайки спільно з родиною Голобородьків та Херсонською академією неперервної освіти традиційно проводиться Регіональний літературний конкурс імені Ю. К. Голобородька «Зачаровані Таврією», на який приймаються творчі нариси про історію та сучасність героїчних земляків, у тому числі виокремлено спеціальну номінацію – «Герої твої, Херсонщино», присвячену визволенню Херсонщини від нацистських окупантів. Дніпропетровською ОБД до 70-річчя визволення України проведено обласний заочний конкурс на кращий читацький відгук на книжки про Другу світову війну – «Війна пройшла по долях...», за умовами якого читачі-діти в довільній формі писали відгуки на прочитані книжки про Другу світову війну у вигляді твору, есе, розповіді або малюнку.

Хмельницькою обласною бібліотекою для дітей ім. Т. Г. Шевченка до 70-річчя Перемоги проведено акцію «Прочитай книгу про війну», у якій взяли участь близько 10 тис. дітей різного віку зі 40 спеціалізованих бібліотек області для дітей, а також понад 500 міських і сільських бібліотек-філій, що обслуговують дітей. Акцію організовано з метою залучення дітей до читання художньої та історичної літератури про Другу світову війну, вшанування її ветеранів й учасників та вивчення історії. Усього діти прочитали понад 15 тис. відповідних творів та написали відгуки про них. Цією бібліотекою також

започатковано проект зі створення обласної рукописної книги пам'яті «Війні немає забуття», яка наповнюється історіями, що підготували читачі-діти бібліотек Хмельниччини про своїх близьких людей і родичів, що наближали Перемогу.

Велику роботу з патріотичного виховання проведено бібліотеками для дітей з нагоди 25-річчя Незалежності України. Це і традиційні бібліотечні книжкові виставки, літературні вечори, літературні подорожі, і більш сучасні форми роботи, наприклад, он-лайн акція «У серці кожної дитини живе любов до України», проведена Херсонською ОБД ім. Дніпрової Чайки, або фолькмайдан «Одну Батьківщину ми маємо – її Україною звать», проведений бібліотекою-філією для дітей Білоцерківської МЦБС, та численні творчі конкурси: мистецький конкурс листівок для дітей Харківщини, Донеччини і Луганщини «Дім. Родина. Батьківщина» в рамках Всеукраїнського Проекту культурної інтеграції «Український Донбас» (Харківська ОБД), конкурс дитячих малюнків на асфальті «У жовто-блакитному вимірі» (Херсонська ОБД ім. Дніпрової Чайки), конкурс декламаторів «Калинова моя Україна» (Тячівська РБД Закарпатської обл.), конкурс малюнків на асфальті «У моїм серці – Україна» (РБД Комінтернівської ЦБС Одеської області), конкурс фоторобіт «Неосяжна моя Україно» (Новоукраїнська РБД Кіровоградської області) та багато інших.

Звичайно, бібліотеки для дітей не стоять осторонь подій, що розгортаються на Сході, проводячи як тематичні виховні заходи для дітей, так і акції допомоги воїнам АТО. Зокрема це фотовиставки із світлинами воїнів-земляків учасників АТО, патріотичні уроки та дні пам'яті, присвячені Небесній Сотні, години спілкування та бесіди про Революцію Гідності, оформлення куточків пам'яті героїв-земляків. Воїни АТО – шановані та бажані гості в дитячих бібліотеках, і спілкування з реальними учасниками подій на Сході завжди проходить емоційно та залишає у юних читачів глибокі враження. А зробити щось власноруч для допомоги – це особливо приємно! Діти залюбки долучаються до плетіння маскувальних сіток, старанно зав'язуючи клаптики тканини, та висловлюють надію, що такий захист, створений з любов'ю, обов'язково вбереже воїнів. Крім того, вже традиційно у бібліотеках для дітей влаштовуються благодійні ярмарки, кошти від яких передаються волонтерам для бійців АТО, проводяться акції з виготовлення оберегів для воїнів та написання листів із побажаннями і малюнками дітей, що дуже цінуються на передовій. Такі заходи, окрім практичного, мають також і важливе виховне значення, адже діти, допомагаючи своїм захисникам, дарують їм часточку душі, краще усвідомлюючи, що саме відбувається зараз у країні. Хочеться окремо відзначити роботу Харківської обласної бібліотеки для дітей, яка організувала бібліотеку для військових, які очікують на потяг у волонтерському пункті на Харківському вокзалі, та започаткувала чудову акцію «Татова книжка», пропонуючи воїнам АТО, що повертаються з фронту додому, захопити із собою книжку в подарунок для своєї малечі.

«Наша Батьківщина благає допомоги красномовства, бо так багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою» — ці слова видатного українського діяча XVII–XVIII ст. Феофана Прокоповича актуальні й понині. У нас є чим пишатися, наші люди – талановиті, наші майстри – унікальні, наша історія, що хоч і потерпала від споглядань через призму російської, а потім радянської ідеології і потребує перегляду та розстановки нових акцентів нині, складається зі славетних сторінок. І сьогодні, коли на наших очах пишеться її новий розділ, коли українська нація вступила до періоду інтенсивного формування, коли відбуваються якісні зміни у всіх сферах життя, ми повинні висвітлювати краще, що в нас є. А ми маємо про що сказати, адже бібліотеки для дітей – це поєднання багаторічного досвіду та пошук нових ідей, це величезний потенціал, це більше 5 тис. професіоналів, що натхненно працюють із дітьми, а отже, це щоденна копітка робота на благо нашого майбутнього.

І наостанок хочеться процитувати велику українку Ліну Костенко: «А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартom. В умовах сучасного світу їй немає ціни». Наша країна – безцінна і ми пишаємося нею. Живімо ж та працюймо так, щоб і вона пишалася кожним із нас!

Список використаних джерел

1. *Вавринчук М. П.* Націоналізм та національний патріотизм: сутність та відмінності / М. П. Вавринчук, М. В. Яруш // Університетські наукові записки = University scientific notes. 2008. – № 1. – С. 420–425.
2. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Позашкілля. – 2015. – Серп. (№ 8). – С. 4–20.
3. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді : указ Президента України від 12 черв. 2015 р. № 334 // Уряд. кур'єр. – 2015. – 16 черв. (№ 106). – С. 7.
4. Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580 // Уряд. кур'єр. – 2015. – 17 жовт. (№ 193). – С. 10.

Hordiienko A.I.

Patriotic education in library for children: traditions, experience and present state

This article deals with the topic of forming patriotic outlook in citizens and highlights the need for using new ways of patriotic teaching of youth. It reviews the main normative and legal documents that specify the way for bringing up patriotism in the youth. It highlights the difference between such concepts as “patriotism” and “nationalism” in the terminologies of the independent Ukraine and the Soviet time. The important role of specialized libraries for children in bringing up young patriots is stressed, and the main events along the national-patriotic lines conducted by libraries for children over the recent years are presented.

Keywords: *patriotism, nationalism, national, patriotic education, specialized libraries for children.*